

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 40, Ağustos 2019, s. 258-275

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.5210>

Dr. Öğr. Üyesi Kızbes Meral KILIÇ

Akdeniz Üniversitesi Kumluca Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü,

kmeralkilic@akdeniz.edu.tr

Uzm. Hasan Tahsin KILIÇ

Uzm. Aile Danışmanı, hasantahsinkilic@hotmail.com

Dr. Fatma KIRIMLI TAŞKIN

Özel Kırmılı Aile Danışma Merkezi, fatmakirimli@yahoo.com

ANNE BABALARI BOŞANMIŞ ÇOCUKLARIN BOŞANMA SÜRECİNE İLİŞKİN ALGI ve DENEYİMLERİ: NİTEL BİR ÇALIŞMA

Özet

Boşanma, boşanan bireyleri ve aile üyelerini etkileyen bir yaşam olayıdır. Bu çalışmada, anne babası boşanmış çocukların bu yaşam olayı sürecindeki algı ve deneyimleri yüz yüze görüşme yoluyla incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, 2018 ve 2019 yılları arasında Ankara’da özel bir danışmanlık merkezine başvurmuş, anne babası boşanmış çocuklardan (n=19) oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmaya katılan anne babası boşanmış olan çocukların 7-13 yaş aralığında olduğu; % 68’inin (n=13) kız, % 32’sinin (n=6) erkek olduğu; % 58’inin (n=11) kardeşinin olduğu, % 42’sinin (n=8) tek çocuk olduğu; anne babası boşandıktan sonra % 80’inin (n=15) annesiyle, % 10’unun (n= 2) teyze veya halası ile, % 10’unun (n=2) babasıyla yaşadığı öğrenilmiştir. Çocukların boşanmanın tanımını ve nedenlerini yaşlarıyla ilişkili olarak somut ve anlaşılır olarak yapabildikleri görülmüştür. Çalışmaya katılan çocukların büyük çoğunluğu, anne babalarının boşanma öncesi ve sonrası ilişkilerinin iyi olmadığını ve kavga ettiklerini belirtmiştir. Çalışmaya katılan çocukların büyük çoğunluğu yaşamlarında ev, okul ve şehir değişikliği gibi önemli değişikliklerin meydana geldiğini, maddi anlamda sıkıntılarının arttığını belirtmiştir. Bu çalışmada yer alan

çocukların büyük çoğunluğu anneleriyle olan ilişkilerini babalarına göre daha iyi tanımlamışlardır. Elde edilen bulgular ışığında önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Boşanma, boşanma ve çocuk, anne babası boşanmış çocuklar

PERCEPTIONS and EXPERIENCES of DIVORCE CHILDREN'S RELATED to DIVORCE PROCESS: A QUALITATIVE STUDY

Abstract

Divorce is a life event that affects divorced individuals and family members. In this study, perceptions and experiences of divorced children during this life event were examined through face to face interviews. The study group consisted of divorced children (n = 19) who applied to a private counseling center in Ankara between 2018 and 2019. Easily accessible sampling method was used to determine the study group of the study. The children whose parents divorced were 7-13 years old; 68% (n = 13) were girl and 32% (n = 6) were boy; 58% (n = 11) had siblings and 42% (n = 8) were single children; after divorce, 80% (n = 15) lived with his mother, 10% (n = 2) with aunt, 10% (n = 2) with his father. It was seen that children were able to make the definition and reasons of divorce in a concrete and understandable manner in relation to their age. The majority of the children who participated in the study stated that their parents' pre-and post-divorce relationships were not good and they quarreled. It was learned that the majority of the children who participated in the study had significant changes in their lives such as home, school and city changes and their financial problems increased. The majority of the children in this study defined their relationship with their mothers better than their fathers. Suggestions were made in the light of the findings.

Keywords: Divorce, divorce and children, divorced children

1. GİRİŞ

Boşanma, kişilerin yaşam kalitesini ve sağlıklarını etkileyen bir yaşam olayıdır (Leopold ve Kalmijn, 2016). Hukuk yönünden evlilik sözleşmesinin sona ermesi olan boşanma, ruhsal açıdan, ailenin bölünmesine ya da tümünden dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini sarsan karmaşık bir olaydır. Boşanmalarda aile birliğinin bozulmasından en çok zarar görenlerin, küçük çocuklar olduğu ortadadır (Yörükoğlu, 2002).

Fakirlik, işsizlik, erken yaşta evlenme, eğitimsizlik, evlilik öncesi hamile kalma, önceki evliliğinden olan çocuk veya çocukların aynı evde yaşaması, farklı ırkla evlenme, kendi anne babasının boşanmış olması gibi faktörler boşanma için risk olarak kabul edilmektedir (Amato, 2010). Evlilikten duyulan memnuniyetsizlik, şiddet, istismar ve eşler arasındaki iletişim güçsüzlükleri boşanma nedenleri arasında yer almaktadır (Amato, 2010; Markman ve ark., 2010). Boşanma oranları ülkemizde ve dünyada giderek artmaktadır. Türkiye'de boşanma istatistikleri incelendiğinde, yıllar içinde artan bir oranın olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. 2008-2018 Yılları Arasında Türkiye'nin Boşanma Sayıları (TÜİK)

Yıllar	Boşanma Sayıları	Kaba Boşanma Hızı
2008	99.663	1,40
2009	114.162	1,58
2010	118.568	1,62
2011	120.117	1,62
2012	123.325	1,64
2013	125.305	1,65
2014	130.913	1,70
2015	131.830	1,69
2016	126.164	1,59
2017	128.411	1,60
2018	142.448	1,75

Boşanmanın tek ve ayrı bir olay olmadığını anlamak önemlidir (Amato 2010). Boşanmanın çocuklar üzerindeki kısa ve uzun süreli olumsuz etkileri çok sayıda çalışma ile gösterilmiştir. Anne babaları boşanmış çocuklarda anne babaları boşanmamış çocuklara göre kısa süreli olarak, daha fazla davranış problemleri ile düşük akademik başarı, benlik saygısı ve sosyal uyum görülmüştür. Bunlara ilaveten ebeveynlerle özellikle baba ile kurulan ilişkilerin kötü olduğu bildirilmiştir (Amato, 2001). Anne babaları boşanmış çocukların anne babaları boşanmamış çocuklara göre uzun süreli olarak, daha fazla akıl ve ruh sağlığı problemleri ile daha fazla evlilik uyumsuzluğu yaşadıkları bilinmektedir (Amato 2003).

Bu çalışmada, anne ve babası boşanan çocukların boşanma sonrası kendilerinde ve çevrelerinde meydana gelen değişiklikleri nasıl algıladıkları ve deneyimleri yüz yüze görüşme yoluyla incelenmiştir. Konu ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması, çalışmalarda daha çok anket ve ölçeklerin kullanılması ve anne ve babası boşanan çocukların kendilerinde ve çevrelerinde meydana gelen değişiklikleri nasıl algıladıklarını ve boşanmaya ilişkin deneyimlerini derinlemesine inceleyen nitel çalışmaların az sayıda olması, bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Boşanma kişiselleştirilmiş bir deneyimdir; boşanan bireyler, bu bireylerin yakınları ve anne babaları boşanmış çocuklar boşanmayı kendi bakış açısıyla algılar. Bu makalenin amacı, anne babası boşanmış çocukların deneyimleri ve bu tür bir yaşam geçişi sırasında oluşturdukları anlamlar açısından boşanmanın kendileri ve çevrelerinde oluşturduğu durum ve etkileri araştırmaktır. Bu çalışmanın bu alanda yapılması planlanan yeni çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme tekniğinin belirleyici özelliği, görüşülen kişilerin bakış açılarını ortaya çıkarmadır. Bu nedenle görüşülenlerin, anlam dünyalarını, duygu ve düşüncelerini anlamak, nicel görüşmelerden farklı olarak yüzeysel değil daha derin bilgi edinmek esastır (Kuş, 2009).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2018 ve 2019 yılları arasında Ankara’da özel bir danışmanlık merkezine başvurmuş, anne babası boşanmış çocuklardan (n=19) oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde kolay ulaşılabılır örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Bu çalışmaya katılan anne babası boşanmış olan çocukların 7-13 yaş aralığında olduğu; % 68’inin (n=13) kız, % 32’sinin (n=6) erkek olduğu; % 58’inin (n=11) kardeşinin olduğu, % 42’sinin (n=8) tek çocuk olduğu; anne babası boşandıktan sonra % 80’inin (n=15) annesiyle, % 10’unun (n= 2) teyze veya halası ile, % 10’unun (n=2) babasıyla yaşadığı; % 32’sinin (n=6) anne babasının kendisine boşanacaklarını söylediği, % 68’inin (n=13) söylemediği; % 79’unun (n=15) anne veya babasının başka birisi ile evlenmediği, % 21’inin (n=4) babasının başka birisi ile evlendiği öğrenilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanmış, katılımcıların kişisel bilgilerine yönelik soruların yer aldığı demografik bilgi formu ve boşanma süreci ile ilgili yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Demografik bilgi formunda; katılımcıların cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı, kiminle yaşadıkları, anne babasının kendisine boşanma olayını haber verip vermediği, anne babasının yeniden evlenip evlenmediği bilgilerine ilişkin tanımlayıcı sorular yer almıştır.

Anne babaları boşanmış çocukların boşanmanın kendilerinde ve çevrelerinde algıladıkları durumları incelemek amacıyla oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formunda 10 soru yer almıştır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme sorularının hazırlanmasında, soruların kolaylıkla anlaşılması, çok boyutlu olmaması ve araştırmaya katılan bireyleri yönlendirmemesine dikkat edilmiştir. Formla ilgili olarak, gelişim psikolojisi ve çocuk gelişimi alanında görev yapan iki akademisyenden uzman görüşü alınmıştır. Uzmanların görüşme formundaki soruların, anlaşılabilirlik ve araştırma amacına uygunluk bakımından verdiği geri bildirimler doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. Formda yer alan sorulardan bazıları şu şekildedir:

- Boşanma ne demek? Anlatır mısın?
- Anne babanın boşanma nedeni hakkında ne düşünüyorsun?
- Anne babanın boşanmadan önceki ilişkileri hakkında ne düşünüyorsun?
- Anne ve baban boşanınca hayatında neler değişti? Anlatır mısın?
- Anne ve babanın boşanması seni nasıl etkiledi? Anlatır mısın?
- Anne ve babanın boşanması okul yaşamında ne gibi değişikliklere neden oldu? Anlatır mısın?

Veri Toplama Yöntemi

Araştırma verileri 2018-2019 yıllarında toplanmıştır. Araştırmacılar, Ankara’da özel bir danışmanlık merkezine başvurmuş, anne babası boşanmış çocukların ebeveynlerine araştırma hakkında bilgi vermiş ve araştırmaya katılmayı kabul eden ebeveynlerden aydınlatılmış yazılı

onam almıştır. Onam sonrası, demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak anne babası boşanmış çocuklarla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırmaya katılan çocuklarla yapılan görüşmeler araştırmacılar tarafından bilgisayar ortamında yazılı hale dönüştürülmüştür. İçerik analizinde yazılı hale dönüştürülen veriler iki araştırmacı tarafından incelenmiştir. Çalışmadaki verilerde önemli olduğu değerlendirilen ve öne çıkan ifadeler belirlenmiş, kategori ve kodlar oluşturulmuştur. İki araştırmacı tarafından ayrı ayrı oluşturulan kategori ve kodlar incelenmiş, ortak kararlar netleştirilmiştir. Araştırmaya katılan çocukların görüşlerini yansıtmak için, belirttikleri ifadelerden alıntılar yapılmış, gizlilik esası göz önünde bulundurularak isimleri olmadan, “Çocuk” kelimesinin ilk harfi (Ç) kullanılarak aktarılmış ve ilgili alan yazın bağlamında tartışılmıştır.

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu bölümde, anne babası boşanmış çocukların boşanma sürecindeki deneyimleri ve bu tür bir yaşam olayı ve süreci sırasında oluşturdukları anlamlar açısından boşanmanın kendileri ve çevrelerinde oluşturduğu durum ve etkilerinin araştırıldığı çalışmada çocukların görüşlerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Boşanmanın Tanımının Anlaşılması

Kategori	Kodlar	f	%
Boşanmanın Tanımının Anlaşılması	Anne ve babanın ayrılması	8	42,1
	Anne ve babanın ayrı evlerde yaşaması	5	26,3
	Anlaşmamak	1	5,2
	Anne veya babanın başka yere gidip gelmemesi	3	15,7
	Taşınmak	1	5,2
	Çok kötü bir şey	1	5,2
Toplam Görüş		19	100

Çalışmaya katılan çocuklara “Boşanma ne demek? Anlatır mısın?” sorusu sorulduğu zaman verilen cevaplara göre 6 kod belirlenmiştir. Bu kodlardan en yüksek frekansa (f=8) sahip olan tanımlamada çocuklar boşanmayı “anne ve babaların ayrılması” olarak tanımlamışlardır. Ayrıca, çocuklar boşanmayı, “anne ve babanın ayrı evlerde yaşaması” (f=5), “anne veya babanın başka yere gidip gelmemesi” (f=3) olarak tanımlamışlardır. Çocuklardan bazılarının (f=1) boşanmayı, “taşınmak”, “anlaşmamak” ve “çok kötü bir şey” olarak tanımladıkları görülmüştür. Çocuklardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Boşanmak, anne babaların ve çocukların ayrı evlerde yaşaması, istedikleri zaman görüşmemesidir.” Ç1

“Boşanmak, çocuklarının daha az üzülmesi için anne ve babanın ayrı evlerde yaşamasıdır.” Ç3

“Boşanmak, annenin başka bir yere gitmesi ve geri gelmemesidir.” Ç7

“Boşanmak, anne babanın ayrılmasından sonra eski evden yeni eve taşınmak demektir.” Ç15

“Boşanmak, ayrı yaşamak, babanın eve gelmemesi demektir.” Ç18

Boşanma sürecinde özellikle anne babalar ve çocuklar değişim sürecini kendi bakış açılarıyla anlamlandırabilir, kendilerini ve ilişkilerini gözden geçirebilir ve yapılandırabilirler. Ailenin yapısındaki bir değişiklik, anne babalarda, çocuklarda ve anne/baba-çocuk ilişkisinde değişime neden olabilir. Anne baba ve çocukların birbirlerini yakından tanıdığı ve etkilerinin geçmiş ve gelecekle birbirine bağlı uzun süreli bir ilişki içinde iç içe geçmiş olduğu ilişki bağlamı, anne babaları ve çocukları birbirlerinin etkisine karşı savunmasız bırakabilir (Maes ve ark., 2012). Çocukların boşanmanın ne olduğunu anlaması, anlamlandırması ve açıklaması yaşlarıyla da ilişkilidir. İlgili alan yazın incelendiğinde, çocukların 9 yaşından 12 yaşına kadar boşanmayı küçük çocuklara göre daha gerçekçi anlayabildikleri, anne babalarından birine ya da ikisine öfke duygularını dile getirebildikleri görülmüştür. Anne babaları boşanmış çocukların 12 yaşından 18 yaşına kadar anne baba çatışmasından kendilerini ayrı tutabildikleri, kayıp hissi, kaygı duyguları ve kendileri, anne babaları ve kardeşleri ile ilgili endişelerini ifade edebildikleri görülmüştür (Hockenberry ve Wilson, 2014). Bu çalışmada yer alan çocukların büyük çoğunluğunun boşanmanın ne anlama geldiğini yaşlarıyla ilişkili olarak somut ve gerçekçi algıladıkları söylenebilir.

Tablo 3. Boşanmanın Nedenlerinin Anlaşılması

Kategori	Kodlar	f	%
Boşanmanın Nedenlerinin Anlaşılması	Anlaşamama/kavga etme	9	47,6
	Üzülmemek için	2	10,5
	Birbirlerini sevmeme	3	15,7
	Anne veya babanın evi terk etmesi	2	10,5
	Babanın çok çalışması	1	5,2
	Bilmiyorum	2	10,5
Toplam Görüş		19	100

Çalışmaya katılan çocuklara “Anne babanın boşanma nedeni hakkında ne düşünüyorsun?” sorusu sorulduğu zaman verilen cevaplara göre 6 kod belirlenmiştir. Bu kodlardan en yüksek frekansa (f=9) sahip olan tanımlamada çocukların anne ve babalarının boşanma nedeni olarak “anne ve babaların anlaşamayıp kavga etmesi” olarak belirtmişlerdir. Çocuklar boşanma nedenleri olarak “anne ve babanın birbirlerini sevmemesi” (f=3), “üzülmemek” (f=2), “anne

babalardan birinin evi terk etmesi” (f=2), “babanın çok çalışması” (f=1) ve “bilmiyorum” (f=2) olarak yanıtlamışlardır.

Çocuklardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Birbirlerini üzmemek için ve benim de üzülmemi istemedikleri için boşandıklarını söylediler.” Ç3

“Annemle babam uyumlu değillerdi, kavga ediyorlardı. Annem daha çok para kazanıyordu babam da annemin çok para harcamasına kızılıyordu hep. Aynı şeyleri yapmıyorlardı zaten...” Ç12

“Annemle babam, anlaşamadıkları için ve çok kavga ettikleri için boşandılar.” Ç17

“Annemle babam, babamın başka birisini sevdiği için boşandılar. Babam evi terk etti.” Ç19

Bu çalışmaya katılan çocukların büyük çoğunluğunun, boşanmanın nedenlerine ilişkin gerçekçi bakış açısına sahip oldukları; bunun da çocukların yaşlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. İlgili alan yazın incelendiğinde, anne babaları boşanma aşamasında olan 11-14 yaşlarındaki 22 çocukla yapılan bir odak grup çalışmasında, boşanma sürecinde çocuklar için iki bileşenin gerçekten önemli görüldüğünü göstermektedir: Anne babalarının boşanma kararları ve aile geçiş sürecinde sayılma duyguları hakkında anlam oluşturma yeteneği. Çocuklar, anne babalarının neden boşanmaya karar verdiklerini ve boşanma sonrası yaşama düzenlemeleri konusundaki kararları dikkate almak istediklerini açıklama gereğini dile getirmişlerdir (Maes ve ark., 2012).

Tablo 4. Boşanma Öncesi Anne Baba İlişki Kalitesi

Kategori	Kodlar	f	%
Boşanma Öncesi Anne Baba İlişki Kalitesi	Kötü/Kavga ederlerdi	14	73,7
	İyiydi	3	15,8
	Bilmiyorum	2	10,5
Toplam Görüş		19	100

Çalışmaya katılan çocuklara “Anne babanın boşanmadan önceki ilişkileri hakkında ne düşünüyorsun?” sorusu sorulduğu zaman verilen cevaplara göre 3 kod belirlenmiştir. Bu kodlardan en yüksek frekansa (f=14) sahip olan tanımlamada çocukların anne ve babalarının boşanmadan önceki ilişkilerini “kötü/kavga ederlerdi” olarak belirtmiştir. Anne ve babası boşanan çocukların bir kısmı anne babasının boşanmadan önceki ilişkilerini “iyi” (f=3) ve “bilmiyorum” (f=2) olarak tanımlamışlardır.

Çocuklardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“İyiydi, mutlu bir aileydik tatillere giderdik birlikte ama artık hep birlikte bir şeyler yapamıyoruz.” Ç6

“Kötüydü babam anneme bağırıyordu annem de ağlıyordu.” Ç7

“Kötüydü, babam anneme küfretti bunu duyduğum odamdan.” Ç8

“Çok kötüydü. Kavga ederlerdi. Evde hep bağırdılar evde birbirlerine bağırmadıklarında da konuşmazlardı küs gibilerdi.” Ç9

“Kavga ederlerdi. Biz çok korkardık onlar kavga edince. Annem de çok bağırdı babam da, eşyaları yerlere fırlatırdı.” Ç11

“Kötüydü hatta geceleri ben odamdayken onların birbirlerini kötü şeyler dediğini duyuyordum ve çok üzülüyordum.” Ç17

Bu çalışmaya katılan çocukların büyük çoğunluğu anne babalarının boşanma öncesi ilişkilerinin iyi olmadığını, kavga ettiklerini belirtmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde, ebeveynler arasında yüksek düzeyde çatışmanın olmasının ebeveynliğin etkilediği aile bağlamını değiştirdiği, iki ebeveyn tarafından sağlanan ebeveynlik kalitesini olumsuz anlamda etkileyebileceği belirtilmektedir. Sobolewski ve Amato (2007), ebeveynler arasında düşük bir çatışma seviyesi olduğunda, her ebeveynin çocuklarına sağladığı katkıların yanı sıra ebeveynler arasındaki ilişkinin olumlu yanının da çocuklara katkı sağladığını belirtmiştir. Sobolewski ve Amato (2007), yürüttükleri boylamsal çalışmalarında 17 yıl boyunca yüksek ihtilafli veya boşanmış ailelerde yetişen yetişkin çocukların ebeveynlerinden her ikisi yerine biriyle yakın ilişki içinde olan çocukların anne babası boşanmamış çocuklara göre iyilik hallerinin daha düşük olduğunu ortaya koymuşlardır.

Tablo 5. Boşanmanın Çocukların Hayatında Meydana Getirdiği Değişiklikler

Kategori	Kodlar	f	%
Boşanmanın Çocukların Hayatında Meydana Getirdiği Değişiklikler	Evimiz değişti	2	10,5
	Evimiz ve okulum değişti	6	37,1
	Başka şehre taşındık	2	10,5
	Paramız azaldı	3	15,7
	Fazla bir değişiklik olmadı	3	15,7
	Evimizde yaşayanlar değişti	2	10,5
Toplam Görüş		19	100

Çalışmaya katılan çocuklara “Anne ve baban boşanınca hayatında neler değişti? Anlatır mısın?” sorusu sorulduğu zaman verilen cevaplara göre 6 kod belirlenmiştir. Bu kodlardan en yüksek frekansa (f=6) sahip olan tanımlamada çocukların “evimiz ve okulum değişti” dedikleri görülmüştür. Paralarının azaldığını (f=3), evlerinin değiştiğini (f=2), başka şehre taşındıklarını (f=2), evlerinde yaşayan kişilerin değiştiğini (f=2) belirten çocukların yanı sıra, fazla bir değişiklik olmadığını (f=3) belirten çocuklar da olduğu görülmüştür.

Çocuklardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Bazen ayrı evlerde kalıyorum, bir de artık istediğim oyuncuğ alamyorum annem devamlı tutumlu olmamız gerektiğini söyledi, annem artık çalışmak zorunda kaldı.” Ç3

“Çok şey değişmedi. Sadece evimizden babam gitti yeni bir eve taşındı. İki tane evim oldu.” Ç6

“Sinirlendim, çok ağladım, evimizde yaşayanlar değişti.” Ç7

“Çok şey değişti. Mesela evimiz değişti. Artık annem, babam ve ben gezemiyoruz, tatile de gidemiyoruz. Annemle babam yan yana gelmiyor.” Ç8

“Her şey değişti. Babam başka eve gitti. Annem daha sinirli oldu. Paramız da azaldı.” Ç10

“Yeni şehre anneannemin yanına taşındık. Her şey kötü oldu artık, annem de hastalandı artık hep mutsuzum. Paramız da az oldu. Babam bize hiç para göndermiyor. Annem de çalışmak zorunda kaldı ama hasta olduğu için çok zorlanıyor. Her şey çok kötü... Babam bize para da göndermiyor. Okulda da ihtiyaçlarımı bazen alamıyorum. Ben çok üzülüyorum.” Ç19

İlgili alan yazında anne babası boşanmış çocukların yaşamlarında değişikliklerin meydana geldiği bilinmektedir. Boşanma sonrası çocukların yaşadıkları en büyük olumsuz deneyimlerden birisi anne babalarından birinin kaybı olarak belirtilmektedir. Çocuklar, boşanma ile birlikte çoğu kez anne babalarından biriyle olan temasını kaybederler. Çocukların yaşadıkları bu kayıp, anne veya babasının bilgi, beceri, maddi ve duygusal kaynaklarının kaybını da beraberinde getirir. Boşanmanın sonuçlarından birisi, tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların genellikle anne babaları boşanmamış ailelerdeki çocuklarla aynı ekonomik kaynaklara sahip olmamasıdır. Boşanmanın diğer bir sonucu da, çocukların okul ve ev gibi günlük yaşamındaki birçok değişikliğin meydana gelmesidir. Ayrıca arkadaşlarıyla ve geniş aile ile ilişkilerde meydana gelen değişiklikler çocuklar için daha stresli bir ortam yaratır (Amato, 2000; Amato ve Fowler, 2002; Kelly ve Emery, 2003). Bu çalışmaya katılan çocukların büyük çoğunluğunun yaşamında önemli değişikliklerin meydana geldiği öğrenilmiştir.

Tablo 6. Boşanmadan Etkilenen Aile Üyeleri

Kategori	Kodlar	f	%
Boşanmadan Etkilenen Aile Üyeleri	Kendisi	8	42,1
	Annesi	4	21,3
	Babası	1	5,2
	Annesi ve kendisi	3	15,7
	Tüm aile üyeleri	2	10,5
	Hiç kimse	1	5,2
Toplam Görüş		19	100

Çalışmaya katılan çocuklara “Anne ve baban boşanınca bundan en çok kim etkilendi? Anlatır mısın?” sorusu sorulduğu zaman verilen cevaplara göre 6 kod belirlenmiştir. Bu kodlardan en yüksek frekansa (f=8) sahip olan tanımlamada çocukların en çok kendisinin etkilendiğini; daha sonra annesinin (f=4) ve annesi ile kendisinin (f=3) etkilendiğini belirtmiştir.

Çocuklardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Annemle babamın boşanmasından en çok ben etkilendim ve üzüldüm. Beni anladıklarını sanmıyorum.” Ç2

“En çok ben etkilendim. En çok ben ağladım. Onları bir arada görmek istiyorum” Ç5

“En çok annem etkilendi. Annem hasta oldu. Çok üzüldü ve ağladı” Ç19

İlgili alan yazın incelendiğinde, çocukların kısa ve uzun süreli olarak boşanmadan olumsuz anlamda etkilenme olasılıklarının yüksek olduğu bilinmektedir. Smart (2006), 8-15 yaşları arasındaki 60 çocuğun yer aldığı çalışmasında çocukların boşanmadan değil, boşanmanın uygun yollarla olmamasından dolayı zarar gördüklerini belirtmiştir. Dunn ve arkadaşları (2001), anne ve babası boşanma sürecinde olan 238 çocuk ile görüşmüştür. Çocukların birçoğu, aileleri arasındaki değişikliklerin net bir şekilde açıklanmadığı için süreç boyunca şaşkın olduklarını bildirmiştir. Ne olduğunu tam olarak anlayamadıkları için kendisiyle kalan ebeveynin onları sevmediği sonucuna vardıkları belirtilmiştir. Ayrıca, çocuklar zamanlarını ebeveynleri arasında nasıl böleceklerine dair kararlarda aktif bir rol verildiğinde daha olumlu duyguları olduğunu ifade etmişlerdir. Smith ve arkadaşları (2003), boşanma geçişiyle ilgili olarak 7-18 yaş arasında 107 çocukla yaptığı görüşmelerde, anne babası boşanma sürecinde olan çocukların ebeveynlerinin kendilerini dinlemelerini, ne istediklerini sormalarını, kendilerinden bilgi almalarını ve istemedikleri düzenlemelere zorlanmamalarını istedikleri öğrenilmiştir. Dunn ve arkadaşları (2001), anne babası boşanma sürecinde olan çocuklara anne ve babasının evinde nasıl zaman geçirileceğine ilişkin kararlarda aktif bir rol verildiğinde daha olumlu duygular bildirdikleri belirtilmiştir.

Bu çalışmaya katılan çocukların büyük çoğunluğu boşanmadan kendisinin ve/veya annesinin etkilendiğini belirtmiştir. Bunun nedenlerinden birisinin, çocukların boşanma sonrası da dâhil olmak üzere anneleriyle daha fazla zaman geçirmeleri olabilir. Bireylerin boşanma sonrası yaşayacağı sıkıntı ve problemlerde etkili olan faktörler incelendiğinde, yaş, cinsiyet, evlilik kalitesi, aile geçmişi, ekonomik faktörlerden hiçbirisinin boşanma sonrası bireylerin yaşayacağı sıkıntı ve problemleri açıklamada güçlü olmadığı görülmüştür. Boşanma sonrası bireylerin yaşadığı problemleri açıklayan en önemli faktörlerden birisinin bireylerin boşanmadan önce çocuklarının olup olmaması olmuştur (Leopold ve Kalmijn, 2016). 1987- 1992 yılları arasında 4811 kadın ve erkekle yapılan görüşmeler sonucunda, boşanan bireylerin yaşam refahları değerlendirilmiş, boşanma sonrası depresyon görülme olasılığının, çiftlerin boşanmadan önce okul öncesi yaşta çocukları olduğu zaman üç kat daha güçlü olduğu görülmüştür (Williams ve Dunne-Bryant, 2006).

Tablo 7. Boşanma Sonrası Anne Baba İlişki Kalitesi

Kategori	Kodlar	f	%
Boşanma Sonrası Anne Baba İlişki Kalitesi	Kötü/Görüşmüyorlar	14	73,7
	Normal	3	15,8
	İyi/Görüşüyorlar	2	10,5
Toplam Görüş		19	100

Çalışmaya katılan çocuklara “Anne babanın boşandıktan sonraki ilişkileri hakkında ne düşünüyorsun?” sorusu sorulduğu zaman verilen cevaplara göre 3 kod belirlenmiştir. Bu kodlardan en yüksek frekansa (f=14) sahip olan ifade çocukların anne babalarının boşandıktan sonra ilişkilerinin kötü olduğunu ve görüşmediklerini; bir kısmının anne babasının boşandıktan sonra ilişkilerinin normal olduğu (f=3); bir kısmının ise (f=2) anne babasının boşandıktan sonra ilişkilerinin iyi olduğunu ve görüştükları öğrenilmiştir.

Çocuklardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Normal. Bazen benimle ilgili bir konu olduğunda birbirlerine bağırmadan konuşabiliyorlar.”Ç2

“İyi, yine görüşüyorlar kavga etmiyorlar görüştiklerinde de...” Ç6

“Kötü hala. Bazen benim yüzümden kavga ettiklerini düşünüyorum.” Ç7

“Annemle babamın arası çok kötü. Birbirlerini gördükleri zaman sesleri yükseliyor. Birbirlerine bağıyorlar.”Ç10

“Görüşmüyorlar. Birbirlerini hiç görmemeye çalışıyorlar.” Ç13

Bu çalışmaya katılan çocukların büyük çoğunluğu, boşanma öncesinde olduğu gibi, ebeveynlerinin boşanma sonrasında da ilişkilerinin iyi olmadığını bildirmişlerdir. Boşanma, kısa ve uzun süreli etkileri olan bir süreçtir. Çocuğu olan ebeveynlerin boşanma sonrası da ilişkilerini kaliteli biçimde sürdürmeleri istendik bir durumdur. Çeşitli nedenlerden dolayı boşanmış bireylerin görüşmedikleri sık rastlanır bir durumdur. İlgili alan yazın incelendiğinde, ebeveyn işbirliğinin daha iyi çocuk uyumu ile ilişkili olduğuna dair kanıtlar mevcuttur (Whiteside ve Becker, 2000; Adamsons ve Pasley, 2005). Bununla birlikte, ebeveyn çatışmasının çocuklara zarar verdiğine dair sağlam kanıtlar da mevcuttur. Düşmanca, çözülmemiş ve çocukları içeren yıkıcı çatışmalar çocuklar açısından oldukça zararlıdır (Grych, 2005). Boşanma sonrası ebeveynler arasındaki iyi ilişkiler, ebeveynlerin uyum ve refahını sağlar, çocukların boşanmaya uyum sağlamasını kolaylaştırır ve uzun süreli olarak çocukların gelişimsel problemlerinin oluşmasını engeller (Visser ve ark., 2017).

Tablo 8. Boşanma Öncesi ve Sonrası Anne ile Kurulan İletişimin Kalitesi

Kategori	Kodlar	f	%
Boşanma Öncesi ve Sonrası Anne ile Kurulan İletişimin Kalitesi	Boşanma öncesi ve sonrası iyi	11	58
	Boşanma öncesi iyi/Boşanma sonrası iyi değil	5	26,3
	Boşanma öncesi ve sonrası normal	1	5,2
	Görüşmüyor	2	10,5
Toplam Görüş		19	100

Çalışmaya katılan çocuklara “Anne ve baban boşanmadan önce annenle aran nasıldı? Şimdi nasıl?” sorusuna çocukların büyük çoğunluğu (f=11) boşanma öncesi ve sonrasında annesiyle ilişkilerinin iyi olduğunu; bir kısmı (f=5) anne babası boşanmadan önce annesiyle arasının iyi olduğunu, boşandıktan sonra eskisi kadar iyi olmadığını; bir kısmının (f=2) annesiyle görüşmediği, bir çocuğun da annesiyle ilişkilerinin boşanma öncesi ve sonrası normal olduğu öğrenilmiştir.

Çocuklardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“İyi davranıyordu, şimdi de iyi davranıyor benimle oyunlar oynuyor.” Ç1

“Annemle aramız normal. Benimle çok ilgilenmiyor hep kendisiyle ilgileniyor, telefonda çok konuşuyor, telefona benden daha çok zaman ayırıyor. Bana pek zaman ayırmıyor.” Ç4

“Değişen bir şey yok iyi davranıyordu, şimdi de iyi davranıyor ama annem üzgün olunca ben de üzülüyorum.” Ç18

“İyi davranıyordu önceden benimle ilgilenirdi ama şimdi çok iyi değil. Çünkü o çok mutsuz ve hasta oldu, bana bakamıyor. Benimle hep anneannem ve dedem ilgileniyor.” Ç19

Bu çalışmada yer alan çocukların büyük çoğunluğu annesiyle boşanma öncesi ve sonrası ilişkilerini iyi olarak tanımlamışlardır. Çalışmada yer alan çocukların büyük çoğunluğu boşanma sonrası annesiyle birlikte yaşamaya devam etmektedir. Anne çocuk ilişkisi, çocuk için her dönem önemlidir. İlgili alan yazın incelendiğinde, olumlu anne çocuk ilişkilerinin boşanmış ailelerde çocukların uyumunda özellikle önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir (Amato ve Keith, 1991). Boşanmanın ardından olumlu bir anne çocuk ilişkisi, çocukların duygusal güvenlik algılarını teşvik eder ve aile yapısındaki bu bozulmayı takiben terk edilme korkusunu azaltır ve ayrıca boşanma ile ilgili stres kaynaklarıyla başa çıkmada çocuğa sosyal destek sağlar (Kelly ve Emery, 2003).

Tablo 9. Boşanma Öncesi ve Sonrası Baba ile Kurulan İletişimin Kalitesi

Kategori	Kodlar	f	%
Boşanma Öncesi ve Sonrası Baba ile Kurulan İletişimin Kalitesi	Boşanma öncesi ve sonrası iyi	7	36,4
	Boşanma öncesi daha iyiydi	4	21,3
	Boşanma öncesi ve sonrası iyi değil	2	10,5
	Boşanma sonrası daha iyi	4	21,3
	Görüşmüyor	2	10,5
Toplam Görüş		19	100

Çalışmaya katılan çocuklara “Anne ve baban boşanmadan önce babanla aran nasıldı? Şimdi nasıl?” sorusuna çocukların bir kısmı (f=7) boşanma öncesi ve sonrasında babasıyla ilişkilerinin iyi olduğunu; bir kısmı (f=4) anne babasının boşanmadan önce babasıyla daha iyi olduğunu; bir kısmı (f=4) boşandıktan sonra babasıyla ilişkisinin daha iyi olduğunu; iki çocuğun boşanma

öncesi ve sonrası ilişkilerinin iyi olmadığını; iki çocuk da babasıyla görüşmediğini bildirmiştir. Çocuklardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Babam eskisine göre benimle daha çok oyun oynamaya başladı, onun evine gittiğim zaman sadece benimle ilgileniyor.” Ç2

“İyi davranıyordu, şimdi daha az iyi davranıyor daha az ilgileniyor benimle aynı evde olmadığımız için.” Ç7

“Babamla aramız çok iyi. Önceden de iyiydi ama şimdi daha fazla istediklerimi alıyor önceden annene sor derdi. Şimdi bir şey istediğimde alıyor hatta bazen ben istemesem de bana bir şeyler alıyor.” Ç8

“Babam çok çalışıyordu hala çok çalışıyor babam bana biraz soğuk davranıyor zaten az görüşebiliyoruz.” Ç15

“Boşanmadan önce de çok oyun oynamıyordu şimdi de çok sohbet edip oynamıyor. Benimle de görüşmek istemiyor.” Ç18

Bu çalışmaya katılan çocukların babalarıyla ilişkileri incelendiğinde, çocukların yarısına yakınının iyi olduğunu, yarısına yakınının ise iyi olmadığını belirttikleri görülmüştür. İlgili alan yazın incelendiğinde, anne babaları boşanmış çocuklarda anne babaları boşanmamış çocuklara göre baba ile kurulan ilişkilerin kötü olduğu bildirilmiştir (Amato, 2001). Boşanmanın baba ile çocuk ilişkilerini zayıflattığı konusunda daha fazla sayıda araştırma olduğu görülmektedir. Bazı boşanmış babaların teması sürdürüp, çocuğun hayatında etkili bir baba figürü olarak kalabildiği, bazı boşanmış babaların ise yeniden evlenme gibi nedenlerle ilişki kalitesinin azalmasına neden olan tercihlerde buldukları belirtilmektedir (Cheadle ve ark. 2010; Manning ve ark., 1999). Boşanmanın ebeveyn çocuk ilişkileri üzerindeki etkisi hem çocuklar hem de babalar için geçerlidir. Anne babaları boşanmış çocuklar, babaları ile temasları olmadığına duygusal olarak acı çekebilirler (Amato, 1994). Bir babanın boşanma sonrası çocuklarıyla yoğun temas halinde olması ve onlara destek vermesi çocukların uyumlarının artmasında etkili olduğu bilinmekle birlikte (Bastaitis ve ark. 2012; Flouri 2006); babaların boşanma sonrası katılımların yüksek olması ebeveynler arası çatışmalara neden olabildiğinden, çocukların uyumlarını tehlikeye sokabilmektedir (Fehlberg ve ark. 2011). Ebeveynler arasındaki işbirliği ise, baba-çocuk ilişkisinin önemli bir belirleyicisidir (Dunn ve ark. 2005).

Tablo 10. Boşanma Öncesi ve Sonrası Yakın Akrabalar ile Kurulan İletişimin Kalitesi

Kategori	Kodlar	f	%
Boşanma Öncesi ve Sonrası Yakın Akrabalar ile Kurulan İletişimin Kalitesi	Boşanma öncesi ve sonrası iyi	12	63,1
	Boşanma öncesi daha iyiydi	4	21,3
	Boşanma öncesi ve sonrası iyi değil	1	5,2
	Boşanma sonrası daha iyi	1	5,2
	Görüşmüyor	1	5,2
Toplam Görüş		19	100

Çalışmaya katılan çocuklara “Anne ve baban boşanmadan önce büyükbaba/anne, dede, hala, teyze, dayı, amcan vb. ile aran nasıldı? Şimdi nasıl?” sorusuna çocukların büyük çoğunluğu (f=12) boşanma öncesi ve sonrasında yakın akrabalarıyla ilişkilerinin iyi olduğunu; bir kısmı (f=4) anne babasının boşanmadan önce yakın akrabalarıyla arasının daha iyi olduğunu; araştırmaya katılan bir çocuk, boşanma öncesi ve sonrası ilişkilerinin iyi olmadığını; bir çocuk boşanma sonrası daha iyi olduğunu; bir çocuk ise yakın akrabalarıyla görüşmediğini belirtmiştir. Çocuklardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“İyi. Babaannemler de anneannemler de şimdi daha çok isteklerimi alıyorlar ama bazen de anneannem babama kızıyor ben de o zaman üzülüyorum.” Ç8

“İyi davranıyorlardı sonra onların evine yerleşince bazı şeylere kızmaya başladılar. Onlarla yaşamayınca daha çok seviyorlardı beni hele ki küçük teyzem daha sık kızmaya başladı.” Ç11

“Çok iyilerdi, şimdi de çok iyiler bize geliyorlar ben de onlara gidiyorum.” Ç18

Amato’ya (1993) göre, çocukların desteğe daha fazla ihtiyaç duyduğu çoğu durumda, anne babalar veya diğer aile üyeleri boşanmayı çevreleyen stresli dönem boyunca çocuklarına destek olamamaktadırlar. Amato (1993) tarafından yapılan bir araştırma, boşanmanın hayatın en stresli olaylarından biri olduğunu ve yetişkinlerin boşanma sonrası yaşama uyum sağlama ve çocuklarıyla iletişim kurmada önemli zorluklar yaşadıklarını belirtmiştir. Ebeveynler bu süre zarfında duygusal olarak daha az erişilebilir durumdadır ve yaşamı derinden etkileyen olaylardan sıkıntı yaşayan aile üyelerinin de yardım ve desteğinin gerçekleşmesi daha az olasıdır. Anne babaları boşanmış çocuklar, yakın akrabalarından ve arkadaşlarından destek alarak bu süreci atlatabilirler (Jackson ve Fife, 2018). Bu çalışmada yer alan anne babası boşanmış çocukların büyük çoğunluğunun büyükbaba/anne, dede, hala, teyze, dayı, amcan vb. yakın akrabalarıyla ilişkilerinin iyi olduğu görülmüştür. Sosyal destek ebeveynlik stresini hafifletebilir ve çocukları ebeveynlik stresiyle ilişkili olumsuz sonuçlardan koruyabilir. Boşanma sürecinde yüksek ebeveyn stresi beklendik bir durumdur ve sosyal destek ebeveynler ve çocuklar için özellikle önemli olabilir. Sosyal destek, ebeveynleri boşanmış çocuklar için koruyucu bir faktördür (Leon, 2003).

Tablo 11. Boşanmanın Çocukların Okul Yaşamındaki Etkileri

Kategori	Kodlar	f	%
Boşanmanın Çocukların Okul Yaşamındaki Etkileri	Boşanma okul yaşamımı etkiledi	5	26,3
	Boşanma okul yaşamımı etkilemedi	14	73,7
Toplam Görüş		19	100

Çalışmaya katılan çocuklara “Anne ve babanın boşanması okul yaşamında ne gibi değişikliklere neden oldu? Anlatır mısın?” sorusuna çocukların büyük çoğunluğu (f=14) boşanmanın okul yaşamını etkilemediğini; bir kısmı ise (f=5) etkilendiğini belirtmiştir.

Çocuklardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Benim gibi anne babaları boşanmış arkadaşlarım var. Öğretmenlerim benim için üzüldü.” Ç1

“Bazı arkadaşlarım beni dışladı. Bazen okul çıkışlarına arkadaşlarımın annesi babası almaya gelince bana bakarak beni kıskandırıyorlar.” Ç5

“Okulda dersleri anlamakta zorlandım. Notlarım düştü. Öğretmen ailemi çağırıp dikkati çok dağınık, doktora götürün dedi.” Ç10

“Okulda mutluyum. Bir problemim yok.” Ç11

“Okulda bana acıyorlar. Arkadaşlarım da benimle çok oynamıyor zaten ben buraya geldiğimde annemle babamın boşanmış olduğunu biliyorlardı.” Ç 19

Amato ve Keith'in (1991) yaptığı meta-analiz çalışmasında, anne babaları boşanmış çocukların okulda başarısızlık gösterdikleri, davranış problemleri yaşadıkları, psikolojik, duygusal ve sosyal ilişkilerde sıkıntılar çektikleri, benlik saygılarının düştüğü ve anne babaları boşanmamış ailelerde büyüyen çocuklardan daha fazla sorun sergiledikleri görülmüştür. Bu çalışmada ise, anne babaları boşanmış çocukların büyük çoğunluğu boşanmanın okul yaşamında büyük değişikliklere neden olmadığını belirtmişlerdir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, anne babası boşanmış çocukların deneyimleri ve bu tür bir yaşam geçişi sırasında oluşturdukları anlamlar açısından boşanmanın kendileri ve çevrelerinde oluşturduğu durum ve etkileri yüz yüze görüşme yoluyla incelenmiştir. Çalışmaya katılan çocukların boşanmanın tanımını ve nedenlerini yaşlarıyla ilişkili olarak somut ve anlaşılır olarak yapabildikleri görülmüş ve çocukların büyük çoğunluğunun anne babalarının boşanma öncesi ve sonrası ilişkilerinin iyi olmadığını ve kavga ettiklerini belirtmiştir. İlgili alan yazında da benzer şekilde, boşanmanın ilk nedenleri arasında iletişim güçlükleri, ihmal ve istismar gibi nedenler yer almaktadır. Boşanma öncesi ve sonrası birçok travmatik yaşantıya şahit olan, zaman zaman da çeşitli nedenlerle olumsuz ilişkilere ortak edilen çocukların ciddi anlamda etkilendiği bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında çocukların, anne babalarının ilişkilerinden ayrı tutulması, olumsuz etkilenmemeleri adına azami gayret sarf edilmesi gereklidir. Çocuklar çeşitli bağlamlarda öğrenir ve gelişirler. Buldukları yerler, ilişki kurduğu kişiler gelişimlerini büyük ölçüde etkiler. Bu çalışmaya katılan çocukların büyük çoğunluğunun yaşamlarında ev, okul ve şehir değişikliği gibi önemli değişikliklerin meydana geldiği, maddi anlamda sıkıntılarının arttığı öğrenilmiştir. Bu çalışmada yer alan çocukların büyük çoğunluğunun anneleriyle olan ilişkilerini babalarına göre daha iyi ve yakın akrabaları ile ilişkilerini iyi olarak tanımlamışlardır.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, boşanmanın çocukları derinden etkilediği bir kez daha görülmektedir. Boşanma, sadece boşanan bireyleri değil onların ailelerini ve varsa çocuklarını etkileyen ciddi bir yaşam olayıdır. Boşanma sürecinde çocuğun yüksek yararını gözetmek, çocuklara, çocuğun anne babasının yanında, akrabaları, yakınları, öğretmenleri, ilgili kurum ve kuruluşların ve uzmanların destek ve yönlendirme yapmaları elzemdir.

Boşanma kısa ve uzun süreli etkileri olan bir süreçtir. Yaş, cinsiyet, problem çözme becerisi, kişilik özelliği, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişim düzeyi vb. çocuğun özelliklerinden kaynaklı birçok değişkenin boşanma sürecine verilen tepkilerde etkili olduğu bilinmektedir. Boşanma

sürecinde çocuklara ayrı ve özel önem gösterilmesi, çocukların kısa ve uzun vadede yaşama olasılıkları olan çeşitli risk faktörlerinin önüne geçmesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda, yurtdışında ve ülkemizde anne babaları boşanmış çocuklara uygulanmış (örneğin, Arifoğlu ve Çamkuşu, 2006; Kırımlı-Taşkın, 2017; Şentürk ve Aydın, 2013; Şimşek ve Yüksel, 2006) ve olumlu etkileri görülmüş bazı müdahale programları mevcuttur. Bu programlarda, anne babalarının boşanmasının ardından çocukların yaşadığı davranışsal ve duygusal problemlerin önlenmesi, boşanma nedenli stresin azaltılması ve yaşanan zorluklar ile baş edebilmesinde çocuğa yardımcı olabilecek özel beceriler kazandırılması amaçlanmaktadır. Boşanma sürecinde boşanmaya uyum programlarının uygulanması ve yaygınlaştırılması, anne babası boşanmış çocukların kısa ve uzun vadede karşılaşacakları bazı risk durumlarını önlemesi bakımından oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

- Adamsons, K., & Pasley, K. (2005). Coparenting following divorce and relationship dissolution. In M. A. Fine & J. H. Harvey (Eds), *Handbook of divorce and relationship dissolution*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 650-666.
<http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1269-1287.
<http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x>
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355-370.
<http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.15.3.355>
- Amato, P. R. (2003). Reconciling Divergent Perspectives: Judith Wallerstein, Quantitative Family Research, and Children of Divorce. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 52(4), 332-339.
<http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00332.x>
- Amato, P. R. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological well-being in early adulthood. *Journal of Marriage and the Family*, 56(4), 1031-1042.
<http://dx.doi.org/10.2307/353611>
- Amato, P. R., & Fowler, F. (2002). Parenting practices, child adjustment, and family diversity. *Journal of Marriage and Family*, 64(3), 703-716.
<http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00703.x>
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 26-46.
<http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.26>

- Arifoğlu-Çamkuşu, B. (2006). *Çocuklar için boşanmaya uyum programının çocukların boşanmaya uyum, kaygı ve depresyon düzeylerine etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bastaits, K., Ponnet, K., & Mortelmans, D. (2012). Parenting of divorced fathers and the association with children's self-esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 41, 1643-1656.
- Cheadle, J.E., Amato, P.R., & King, V. (2010). Patterns of nonresident father contact. *Demography*, 47, 205-225.
- Dunn J, Davies L.C., O'Connor, T.G. et al. (2001). Family lives and friendships: The perspectives of children in step-, single-parent, and nonstep families. *Journal of Family Psychology*, 15(2), 272-287.
- Dunn, J., O'Connor, T. G., & Cheng, H. (2005). Children's responses to conflict between their different parents: Mothers, stepfathers, nonresident fathers, and nonresident stepmothers. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34, 223-234.
- Fehlberg, B., Smyth, B., Maclean, M., & Roberts, C. (2011). Legislating for shared time parenting after separation: A research review. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 25, 318-337.
- Flouri, E. (2006). Non-resident fathers' relationships with their secondary school age children: Determinants and children's mental health outcomes. *Journal of Adolescence*, 29, 525-538.
- Grych, J. H. (2005). Interparental conflict as a risk factor for child maladjustment: Implications for the development of prevention programs. *Family Court Review*, 43, 97-108.
- Hockenberry, P.& Wilson, L. (2014). *Maternal child nursing care*. Elsevier Mosby: Canada.
- Kelly, J.& Emery, R. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52, 352-362.
- Kırımlı-Taşkın, F. (2017). *Çocuklar için boşanmaya uyum programının altı yaş çocuklarının benlik algısı kavramlarına etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuş, E., (2009). *Nicel-nitel araştırma teknikleri sosyal bilimlerde araştırma teknikleri nicel mi? Nitel mi?*, Ankara: Anı.
- Jackson, L.J. & Fife, S.T. (2018). The impact of parental divorce: The relationship between social support and confidence levels in young adults. *Journal of Divorce & Remarriage*, 59, 2, 123-140. doi: 10.1080/10502556.2017.1402652
- Leon, K. (2003). Risk and protective factors in young children's adjustment to parental divorce: A review of the research. *Family Relations*, 52(3), 258-270.
- Leopold, T., & Kalmijn, M. (2016). Is divorce more painful when couples have children? Evidence from long-term panel data on multiple domains of well-being. *Demography*, 53, 1717-1742.

- Maes, S. D., Mol, J. D., & Buysse, A. (2012). Children's experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study. *Childhood, 19*, 266-279. doi:10.1177/0907568211421220
- Manning, W. D., & Smock, P. J. (1999). New families and nonresident father-child visitation. *Social Forces, 78*(1), 87-116.
<http://dx.doi.org/10.2307/3005791>
- Markman, H., Stanley, M., & Blumberg, S. (2010). *Fighting for your marriage* (3rd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Smart, C. (2006). Children's narratives of post-divorce family life: From individual experience to an ethical disposition. *Sociological Review, 54*, 1-155-170.
- Smith, A. B., Taylor, N. J., & Tapp, P. (2003). Rethinking children's involvement in decision-making after parental separation. *Childhood: A Global Journal of Child Research, 10*(2), 201-216.
<http://dx.doi.org/10.1177/0907568203010002006>
- Sobolewski, J.M., & Amato, P.R. (2007). Parents' discord and divorce, parent-child relationships and subjective well-being in early adulthood: Is feeling close to two parents always better than feeling close to one? *Social Forces, 85*, 1105-1124.
- Şentürk-Aydın, R. (2013). *Yaşam becerileri psikoeğitim programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şimşek-Yüksel, D. (2006). *Grupla psikolojik danışmanın ana-babası boşanmış ergenlerde boşanmanın olumsuz etkileri ile başa çıkma stratejileri ve benlik saygıları üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Mersin.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Evlenme sayısı, kaba evlenme hızı, boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> Erişim tarihi: Mayıs 2019.
- Whiteside, M. E., & Becker, B. J. (2000). Parental factors and the young child's postdivorce adjustment: A meta-analysis with implications for parenting arrangements. *Journal of Family Psychology, 14*, 5-26.
- Williams, K., & Dunne-Bryant, A. (2006). Divorce and adult psychological well-being: Clarifying the role of gender and child age. *Journal of Marriage and Family, 68*, 1178-1196.
- Visser, M., Finkenauer, C., Schoemaker, K., Kluwer, E., van der Rijcken, R., Van Lawick, J., . . . Lamers-Winkelmann, F. (2017). I'll never forgive you: High conflict divorce, social network, and co-parenting conflicts. *Journal of Child and Family Studies, 26*, 11, 1-12.
- Yörükoğlu, A. (2002). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür.